

Turnipsen bovner - med svulmende rod og blad
Jeppé Aakjær (11).

LITTERATUR: (1) 689 1,207; (2) 924 2,1799,172-74 jf. 167f; (3) 57 2,1803,209 jf. 189 1820,143,158; 675 8,1806, 64f,71; (4) 318 166f; (5) 996 1,1936,75 (1870'erne); 806j 54; 297c 94; (6) 1019 1851,22; (7) 512 1883,125f,187f; (8) 191 2,228,238,240; (9) 250d 76; (10) 85 52,89; (11) 1002h 121.

Raps, *Brassica napus*

1-1,5 m høj, glat og blådugget med ofte lyrefor-
met delte blade og halvskaarne eller korte klaser
af citrongule blomster; skulpen indeholder ind-
til 40 frø. Er sandsynligvis en amphidiploid
hybrid mellem ager- og havekål.

Raps 1829ff af latin rapa, gammelt navn for
roe; fællesbetegnelse for vidt forskellige en- eller
toårige former af korsblomstrede kulturplanter
med olieholdige frø. *Bankeroturt* 1853 - man
mente planten udpinte jorden og gav for usikker
høst, sml. nedenfor.

DYRKNING, FRÆNES ANVENDELSE

1724-25 dyrkes raps af rådmænd Anders Ras-
mussen Lange i Roskilde. Fra midten af 1700-t
oplyses, at man i hertugdømmerne avler megen
raps til husdyrfoder, fra marskegnene er den
årlige udførsel 1759 ca. 8000 tdr. frø; siden an-
lægges i Fredericia en oliemølle (1). Avlen bliver
1778 forsøgt på Lolland og med godt resultat (2).
I Skærup mellem Vejle og Fredericia kan bøn-
derne gratis benytte en hestetrasket oliemølle,
men forholder sig alligevel tøvende til den nye
plante, »skønt jorden til rapssæd er mange steder
tjenlig og er en sæd af stor vigtighed« (1786; 3).
På Fyn begynder dyrkningen 1790 ved Brahe-
trolleborg (4), ejeren af Skjoldemose ved Svend-
borg avler fra 1797 raps i stor stil og bygger en
oliemølle, men presseresterne køres på marken
som gødning og anvendes ikke til foder (5).

O.1800 er rapsavlens betydelig på merglede jor-
der i Slesvig-Holsten, men helt ukendt i Jylland
og kun forsøgsvis begyndt enkelte steder på
Sjælland, således ved Melbygård og Antvor-
skov; 1809 findes en oliemølle i Stensby ved
Vordingborg (6). Et årti senere oplyses, at vin-
terrapsen nu dyrkes på større (herregårds-)are-
aler i Slesvig, ØJylland, Fyn, Sjælland, Møn,
Falster og Lolland, nogle steder dog kun til
sommerstaldfodring og afgræsning om efteråret
(7). I et 45 sider stort skrift 1822 »Er rapssæd-
dyrkning gavnlig eller skadelig for det danske

agerbrug?« mener pastor P.D. Faber, Jungshoved
i SSjælland, at rapsen ikke gavner hele vort land-
brug, men enkelte bønder kan med fordel avle
den, afgrøden udpiner jorden, kræver brak og
god gødningskraft, giver ingen halm til foder
og strøelse (bidrager ikke til gødningsmængden),
den er ømfindtlig over for barfrost og skadedyr,
tærskningen mere omstændelig end kornets; på
den anden side giver raps lige så mange eller
flere fold, et godt sædskifte og sikrer en god
indtægt.

I Vejle amt dyrkes 1826 raps ved de fleste store
gårde, ialt mindst 400 tdr. land (8). »Ingen sæd
kan give landmanden en så stor fortjeneste som
en vellykket rapsafgrøde«, en jævn hvedehøst
giver kun det halve udbytte (9).

Det er først fra o.1830, at planten får virkelig
landøkonomisk betydning, hvilket navnlig skyl-
des fremskridtsvenlige præsters initiativ; 1837
er arealet godt 10.000 ha, deraf over en tredie-
del på Fyn og Langeland, iøvrigt mest i det syd-
østlige Jylland, på Møn er dyrkningen meget
almindelig (10). På Tåsinge opmuntrer pastor
Møller i Bjergby 1833 bønderne til at dyrke raps
(11). Selv om kendte landøkonomer betegner
rapsen som den vigtigste afgrøde, begynder
mange bønder kun i det små på en indhegnet
toft og mener stadig, at den udpiner jorden og
for ofte mislykkes (Københavns amt 1839; 12).
I NSjælland begynder avlen o.1840, efter at man
indførte brak (13). 1843 findes oliemøller i bl.a.
Horsens og Lundum (14), »rapskagerne« bidra-
ger væsentligt til at forbedre smørrets kvalitet
og mange opkøbere betinger sig, at der fodres
hermed.

Medio 1800-t avles raps ved næsten alle gårde
på Als o.a. steder; en god rapsmark er ejerens
stolthed og glæde (15). Arealet kulminerer 1866
med 15.600 ha, derefter svinder det stærkt ind,
især fordi petroleum nu bruges til belysning i
stedet for rapsolien, på Fyn ophører avlen næ-
sten helt i 1860'erne (16). Kortvarige udvidelser
af arealet, således o.1870 og 1886 endog til
15.700 ha (mere end en trediedel af landets
hvedeareal), skyldes lave kornpriser (17). Raps-
arealet opjordes 1876 til kun 560 ha, 1881
1.100 ha, 1888 466 ha, 1896 godt 400 ha, om-
kring århundredskiftet var dyrkningen så godt
som ophørt: 1901 157 ha.

Allerede 1757 påpeges, at agre med raps nød-
vendigvis må indhegnes mod vildt og efterårets
løsgående husdyr (18). Manglen på hegn i man-
ge egne samt hyppige ødelæggelser af skadedyr
bidrager sikkert også til, at adskillige landmænd
opgiver avlen efter få år (19). Man betragter

den som et lotterispil, udbytte og pris svinger stærkt; et fynsk ordspil lød, at man måtte rapse sig til udkommet for at bestå, jf. *bankeroturt* (20).

Efter 2. verdenskrig får rapsdyrkingen et stort come-back. Regeringen garanterer en mindstepris for frøene til margarinefabrikkerne, og opmuntret af gode høstresultater i Sverige udlægges 1949 800 ha, 1950 1.500 ha, 1951 10.000 ha, især på Langeland og Lolland-Falster (21). Det danske forbrug af rapsolie kunne (1952) dækkes med høsten fra 38.000 ha (22). 1961-63 var arealet med vinterraps 8.169, 18.645 og 8.283 ha, med vår- eller sommerraps i de tre år henholdsvis 3.260, 6.287 og 7.366 ha; 1967 9.342 ha vinter- og 10.440 ha vårraps, høstuddyttet hhv. 20.500 og 18.684 t.

Rapsdyrkingens kulmination o.1830-65 falder sammen med den såkaldte kornsalgperiode og er betinget af de til tider meget høje salgspriser (s. 233). Frøolien bruges navnlig i datidens lamper, indtil man fik petroleum (23); den brændte i en skål med sivmarv som væge (24), sml. bd. 1, s. 180; endnu 1937 kunne man på apoteker købe rapsolie til natlamper («vågekoner» eller »pavelys») i sygeværelser (25). Presseresterne, »rapskagerne«, imødekom behovet for et proteinrigt kreaturfoder i en tid, hvor kvæg- og mejeribrug var i hurtig udvikling; allerede 1802 skrives, at

de opblødte olieklager bruges til heste-, kvæg- og svinefoder (26). Efter 1945 er størsteparten af den hjemmeavlede raps udnyttet i margarineindustrien; den giver desuden smørfarve, en udmærket smøreolie og anvendes i sæbefabrikker; rester fra raffineringen bruges i hvidblikfabrikationen og til hvidgarvning (27).

Grønhøstet raps giver et tidligt staldfoder (1827; 23) og kan anvendes i tørkeperioder (28); nogle landmænd skærer den af om efteråret og blander den med halm til et kvægfoder, der sætter mælkeydelsen op (1822; 29).

De unge blade og roden kan, så længe planten ikke har sat frø, spises som salat (30).

Farmakopeen 1772 anfører frøene. Rapsolie bruges nu i veterinære salver. Køer med trommesyge fik en flaske rapsolie og blev derefter motioneret (Holbækeggen; 31).

Halmens anvendelse er omtalt s. 233.

LITTERATUR: (1) 146 1,1757,161; 728c 1,1763, 541; 726 3,2,1783,1162; 576 1,1796,199-217; (2) 576 1,1796,214-16; (3) 385b 6; (4) 191 2,269 jf. 384 1843,144f (Frederiksgave); 278 3,1930,50-52; (5) 675 12,1810,317; (6) 667 4,1802,227-30 jf.319; 57 2, 1803,178; 675 11,1809,382; 191 2,269f jf. 322 1812, 55f,58-61; (7) 189 4,1820,217,221f,263,287,398f; 806j 52 jf. 136 1822,245-49; (8) 136b 111; (9) 661 6,1827, 279; (10) 191 2,269f; 567 1839,161f; 123 2,33; (11)

Blomstrende raps. (ES).

339 152; (12) 318 164 jf. 936 1,1834,14-16 og 2, 1835,81-87; (13) 941 69; (14) 812 720; (15) 944b 41; 806k 100; (16) 278 1930,552; (17) 512 3,95; 996 1954,92; (18) 146 1,152f; (19) 297c 93; (20) 136d 1837,426; 591 1,1854,49; (21) 508 1950,565-67; (22) 163 35,1952, 21; (23) 661 6,1827,279,282f,289,344ff; (24) 488f 3,38; 944b 41ff; Kolding Folkeblad 26/10 1937; 854 7,1939, 51f; (25) 304 434; (26) 667 4,324; (27) 599b 2,315f; (28) 939 4,1857,327f; (29) Faber, Er rapsdyrkning osv. 1822; (30) 398 1806,625; (31) 107 1961.

SÅNING OG VÆKST

Sommerraps blev sået om foråret indtil St. Hans dag, vinterraps i september (1); andre tidspunkter for vinterraps var omkring eller straks efter St. Hans dag (2), omkring Jakobs dag 25/7 (marsken 1796; 3), først i august i helbrakket, velgødet og tør jord (4). Forvalter Thomsen, Førslevgård ved Næstved, anbefalede at så raps i haven og plante ud efter plov (5). Sædemanden tog hver gang så mange frø, som der sad i klemme mellem tommel-, pege- og langfinger (marsken 1757; 6); der skulle være mindst en kotjørspæls afstand mellem planterne (Fyn; 7), og sås så tyndt, at et får uhindret kunne løbe mellem rækkerne (Als; 8).

Den blomstrende mark var meget udsat for angreb af jordlopper, små sorte biller og kålorme, der ofte ødelagde sommerrapsen (9), de modne planter blev hjemsoget af fugle – ikke mindst derfor blev dyrkningen sine steder opgivet i 1800-t.

Toppen af en moden rapsmark skal helst være så kraftig og sammengroet, at en kat kan gå hen over den (VLolland; 10).

LITTERATUR: (1) 398 1806,625; (2) 69b 1820,69; 278 3,1930,50; (3) 576 1,202; (4) 297c 92; 996 1954, 92; (5) 936 2,1835,18; (6) 146 1,154; (7) 278 3,1930, 50-52; (8) 944b 41; (9) 398 1806,625; 278 1930,50; (10) 107 1953.

HØSTEN OG TÆRSKNING, STÆNGLERNES

ANVENDELSE

Dyrkningen bredte sig fra Holsten nordpå, og det var holstenske (eller hollandske) arbejdere, som lærte danskerne at høste og tærsk raps (1). I juni-juli og helst de duggede morgen- og aften-timer blev vinterrapsen forsigtigt skåret af med særlige *rapsknive*; »bælgene« sprang let op, især når de blev tørre efter regnvej. »Alle længtes efter at komme ud og skære raps. Det så smukt ud, når der gik 40-50 mænd, koner, piger og drenge og skar raps af med segl på en

stor rapsmark« (Skanderup sogn o. 1850; 3). Stænglerne lagde man håndfuldvis tilside, i VSjælland på lagner (1820; 4), i to rader på en flad græsmark med toppene sammen (Øjylland; 5) for siden at stille dem i hobe (*stryger*) til eftermodning (Øjylland, Als; 6) eller binde dem med siv fra grøfter og damme, negene kørtes hjem på vogne med sejldug spændt over lægter (sønderjysk marskgård o. 1880; 7). Af hensyn til tærskningen skulle hele marken helst høstes samme dag, derfor den store arbejdsstyrke (8). Adolf v.d. Recke's høstsang »Marken er mejet« (1868) stammer fra rapsavlens sidste del: Rapsen er ude, og den skal vi skære, - rapper jer med rapsen, lad det bare gå lidt rask! (Sml. nedenfor).

Stænglerne løftede man med *rapspinde*, to-eller tregrenede træforke, op i lærreds- (gerne lagen-) betrukne *rapsplader*, der havde to håndtag for og bag, og kørte dem til et planeret sted på marken eller ved gården, hvor tærskningen foregik (9).

Her var mellem *rapspæle* spændt et stort lærredssejl (400-500 kvadratalen), som regel anskaffet af flere bønder i fællesskab; det hvilede på jorden og kanten bøjede opad, så frøene ikke kunne falde ud. Hver gård sendte en dygtig karl med plejl, rive og træfork, desuden var bestilt daglejere; der kunne tit være 30-40 mennesker i arbejde (Als, 10).

Ifølge en beretning fra 1757 krævede rapstærskningen 30-32 personer – bærere med træforke, plejltærskere, soldere og håndlangere; en stærk karl med stor jernfork kastede til sidst halmen ud af sejlet; han blev kaldt *strådjævelen*. og en anden karl, der bearbejdede de aftærskede skulper og avner med rive mod en dørplade, hed *helvedsdjævelen*, fordi støv og sved gjorde ham helt sort i ansigtet, og han stod i »helvedet«: det hjørne af sejlet, hvor affaldet havnede (11). – Otte personer med bærebør førte rapsen til, andre otte lagde den på sejlet, derud over havde man en tilrettelægger og seks håndfaste tærskere, fem vendte laget og fem rystede det og rev skulper sammen, én bar den tærskede halm bort, én rev resterende skulper af med en rives lange tænder og én fjernede frøene fra sejlet – ialt deltog 36 personer; de kunne tærske 40-50 tønner frø om dagen (marskegn 1796; 12). 41 mand med segl høstede godt 6 tdr. land raps på én dag, ti mand brugte 7 1/2 dage til at tærske den på sejl; man høstede 71 tdr. frø, men ca. 15 tdr. var faldet af på marken (Ravnstrup ved Ringsted 1820; 13). Et sted på Fyn tærskede 12 mand i to hold, som hver tog sin

række – tre ved hver side (8). 16 mand i to lige store hold arbejdede med pleje og skiftedes som regel hver halve time, andre otte bar halmen væk og lagde ny raps til rette på sejlet. Når holdene skiftede, vankede en dram og man sang:

Rapsen er ude, og den skal jo tærskes, råben om raps, lad det bare gå lidt rask! Raps, raps, raps – kom, så skal du få klaps! Vor unge piger skal alle ha' en mand

(Skanderup sogn; 3). Mange steder i Øjylland og NSjælland havde gårdmanden lejet en musiker, der spillede klarinet eller violin til arbejdet (14). »Tærskningen foregik under opsang, for at den kunne gå i takt. Tobakspiberne dingledede dampende i mundvigene, piger fra byen kom med smørrebrød, øl og store pottes kaffepunch ... der var hele dagen ligesom et helt marketenderi i marken« (Als; 15). I de gamles erindring stod rapstærskningen som et dejligt stykke arbejde (16), for unge mennesker var det en stor forlystelse at deltage, de måtte slide hårdt, men der blev ikke sparet på drikkevarer og god forplejning, hver aften var der løjer, musik og dans, det hørte rapshøsten til (17). Børnene kom op at køre med det sidste læs (Avernakø; 18), og den sidste aften holdtes *raps-gildet* for alle høstfolkene (19). På Bornholm skulle husbonden give den pige, der havde hjulpet med i rapshøsten, et blomstret sirts-hovedtørklæde (*rapstorkled*) (29).

Enkelte steder blev rapsen kørt hjem til plejl-tærskning i loen (21), hvor man gik på hosesokker og brugte togrenede hasselstokke som forke (Fyn; 8). Eller alle heste førtes en times tid rundt over hvert lag raps, så vendte man det og hestene fortsatte en halv time, derefter fjernede man halmen med træforke og skallerne med en rives lange tænder. Det tog en uge at tærsk 4-5 tønder rapsfrø, som efter rensning i støvmøllen kom i store sække a 100 kg og blev udskibet (sønderjysk marskgård o. 1880; 7).

I gode år kunne på to tdr. land høstes 28-30 tdr. frø (1802; 23), af hver skæppe udsæd 10-12 tdr. (VSjælland 1820; 24); 1835 opgives udbyttet til mellem 15 og 20 fold (25), gennemsnittet for årene 1950-53 var ca 1.600 kg/ha, en landmand på Langeland høstede 3.000 kg/ha.

O. 1820 ansloges den danske rapshøst til ca. 100.000 tdr. med en salgsværdi af en million rigsdalere, for raps betaltes den dobbelte hvedepris, hvilket meget bidrog til arealets udvidelse (26), oliemøllerne gav 11-16 rgd. tønden (13; 24), siden nævnes priser fra 16 til 22 rgd. og 20-50 mark pr. tønne (27). Det skyldtes ikke mindst

rapsavlens, at mange landmænd i 1840-60'erne blev ret velhavende.

Det var almindeligt, at nordsjællandske bønder kørte til hovedstaden og solgte rapshøsten (28). - 1802 blev fra Slesvig udført ca. 16.000 tdr. til Holland og England, landsdelen havde 7 store oliemøller (29); 1836 udskibedes fra Stege 1.687 tdr., fra Præstø 1.204 tdr. (30), 1830-50 androg den samlede årlige eksport næppe over 100.000 tdr., hjemmeforbruget var godt 10.000 tdr. (31).

Rapshalmen blev brugt til at fyre med under bageovn og bryggerskedel, asken af navnlig »bælgene« gav en god bygelud til vask, blegning og sæbekogning (32). Halm og avner gjorde også nytte som strøelse under heste, dække på kartoffelkuler, til vejforbedring, den blev frisk eller rådden blandet i møddingen (33), i halmfattige år anvendt til tækning (Thisted amt; 34); skulper, stængelspidser og »avner« gav foder til heste og får, og blev blandet med hakkelse til køer (35).

Men mange steder og især i den første tid blev tærskaffaldet brændt på marken; det skulle først tillyses ved kirkestævne, så brandsprøjten ikke rykkede forgæves ud, siden bekendtgjorde man det i aviserne (36). H.C. Andersen skildrer afbrændingen i romanen O.T. (1836) (37).

LITTERATUR: (1) 576 1,1796,207; 136b 109 jf. 322 1812,55f,58-61; (2) 398 1806,625; 278 1930,50; 944b 41f; (3) 257 6,1923,127; 806 205f; (4) 69b 69; (5) 996 1954,92f; (6) 297c 93; 944b 41f; (7) 236 18/8 1951; (8) 278 1930,50f; (9) 812 1843,369; 996 1954, 52f; 278 1930,50-52; 941 175f; (10) 812 369; 944b 41f jf. 760 412; (11) 146 1,1757,156-59; (12) 576 1,1796,207f sml. 667 4,1802,227-30 jf. 319; (13) 189 4,1820,217f; (14) 488g 1,154f (Samsø); 996 1954, 92f; 1014 27,1934,10; 941 122,175f; (15) 944b 42; (16) 806j 52; (17) 377 4,1922,39; 875 1911,70-88; (18) 278 1936,135; (19) 360 2,1915,91-94; 885 2, 1926,173f; 944b 41ff; Kolding Folkebl. 26/10 1937; 854 7,1939,51f; 228e 3,17 (Djursl., Samsø), 278 9,1936,135 (Avernakø); (20) 449 1939,16; (21) 576 1,1796,207f (marsken, men ikke alm.); 488g 1,154f (Samsø); (22) 236 18/8 1951; 936 1,1834,15; (23) 667 4,324; (24) 69b 69; (25) 936 2,1835,18; (26) P.D. Faber, Er rapsdyrkn. osv. 1822; (27) 944b 41; 941 122 (o. 1850); 236 18/8 1951 (o. 1880); 885 20, 1944, 130; (28) 941 69; (29) 667 4,1802,227-30 jf. 319; (30) 567 161f; (31) 123 2,33; (32) 189 4,1820, 218ff jf. 348 (Holsten); Faber, Er rapsdyrkn. 1822, 22; 812 369; 278 1930,552; 760 412; 126 26-31; 941 47; (33) 189 4,1820,218-21 jf. 328f (Holsten); 661 6,1827,282f,284; 936 1,1834,277-81; 812 369; 567

161f; 136b 109; 201 368; 278 3,1930,552; (34) 201 368; (35) 189 4,1820, 348 (Holsten); 661 6,1827, 344ff; 936 1,1834,16; 812 369; (36) 760 273,833 (1833); (37) 22 190.

Kålroe, Kålrabi, *Brassica napus var. rapifera*

regnes for en kulturform af raps med meget tyk og bred rodknold; det er den korsblomstrede rodfrugtplante til fodring, som senest vandt indpas i dansk landbrug, alligevel kom den til at spille den største driftsøkonomiske rolle.

Nogle af de ældste omtaler af roe (fra begyndelsen af 1400-t) gælder måske denne plante.

Kålroe 1774ff (1762-1829 kålrod), bladene ligner havekålens; *kålrabi* 1769ff gennem tysk fra italiensk cavoli rapi 'kålroer'. *Skånsk roe* 1764, *svensk roe* 1799 og *Gotlandsroe* 1878, fordi avlen især fra Sverige bredte sig til det øvrige Europa. *Rutabaga* 1799-1933 fra svensk, oprindelig med betydningen 'rodklump'. *Rodkål* 1829ff, Jylland 1800-t; *roeraps* 1884-86, *knoldraps* 1886 (1).

Denne haveplante har antagelig udgjort en væsentlig del af middelalderens »kålgårde« og blev almindelig spist (2). 1794 anbefaler pastor Høegh, at man på husmandssteder, hvor jorden bearbejdes med spade, dyrker kålrabi, turnips og botfeldske roer = haverouer (3); bladene og de snittede knolde kan bruges som malkekvægsfoder og skrællet, kogt og skåret i småstykker staves med mælk og persille, kød eller flæsk, »når man først får smag for kålrabierne, ønskes disse mere end andet sul« (1799; 4).

O. 1800 har kålroen længe været dyrket i det nordøstlige Sjælland (5). »Kålrabi er af overmåde stor nytte for bonden; den giver en drøj og sund føde for ham og hans folk, og kålrabi under jorden er et af de bedste fødemidler for hans kvæg«, om vinteren kan de gives ituhakket på hakkelsen eller kogt til en mos (1809; 6). Det kgl. Landhusholdningsselskab udsætter 1812 præmier for de bedste kålroer (7). Kogt og stuvet er roden ypperlig til salt kød og flæsk, »enhver mand burde have 200 kålrabi til sin landsbyhusholdning« (8); der gøres forsøg med ensilering af bladene med salt til kvægfoder, men »dens dyrkning [er] kun få steder begyndt« (1820; 9). 1827 oplyses, at kålroer kun dyrkes enkelte steder i Randers amt, navnlig Galten herred (10), o. 1830 er dyrkningen kun almindelig i Københavns nærmeste omegn (især Fre-

deriksberg sogn) og 1839 dér den mest yndede rodvækst, frøene sås i haven og planterne føres på marken omkring St. Hans dag (11); fem øvede mænd kan daglig tilplante 1 td. land, når hver sætter 3000 planter (12). I begyndelsen køber man planterne hos en gartner, siden sår man fra en lille lerskål ned i huller boret med fingeren, 2-3 frø i hvert hul (NSjælland o. 1880; 13). Optagningen foregår med kartoffelhakker (1816; 12).

Endnu i 1880'erne har kålroen ringe betydning for landbruget sammenlignet med turnips og runkelroe. Arealet er 1888 kun ca. 2.000 ha. Men fra o. 1910 vinder dyrkningen hurtigt terræn, først i Jylland; 1934 opgøres arealet til ca. 204.000 ha eller halvdelen af hele foderroearialet – mod kun 1/20 o. 1830 (14). Reducerede kvægbesætninger førte til, at arealet gik tilbage fra gennemsnitlig godt 200.000 ha i perioden 1955-59 til 155.300 ha i 1963; på andenpladsen kom fodersukkerroer med hhv. 147.230 ha og 130.825 ha; 1968 96.000 ha. Sml. nedenfor.

Kålrabibas var i Vendsyssel en ret af småhakket kålrabi blandet med flæskestumper (15). Rodens indhold af C-vitamin er så betydeligt, at man spøjefuldt har kaldt kålroen »Nordens citron« (15a). Den anvendes nu lidt til stuvninger.

Koges og indtages for vædske i brystet, mod tør hoste, spises med olie for at fremme fordøjelsen (denne plante? 1400-t; 16). Frøene indgår i drik og omslag for hovedpine (begyndelsen af 1400-t; 17). »Opblæser bugen«, hvorfor nogle først koger den med mælk, andre sylter den som kabudskål; spiser man ofte roer, bliver man »lystig til Venus' leg«, de knuste frø indtaget med drik modvirker gift og er bestanddel af det sammensatte universalmedicin teriak; omslag af kogte roer stiller podagrasmerter, destilleret vand af rådne roer lægges som omslag på frosne fødder (1546ff; 18). – Man har givet ko med trommesyge frøene (19).

Kålrabi er slang for menneskehoved (20).

Et af de største eksemplarer man kunne finde blev udhulet og i julen eller Steffensdag 26/12 med tændt lys i sat uden for huset (21), sml.s. 237.

LITTERATUR: (1) 689 1,210f jf. 217; (2) 704 16; (3) 512 7,1874,262; (4) 858 31 jf. 43 1,1780,119; (5) 57 2,212; (6) 427 19; (7) 880 1812,155; (8) 189 4, 1820,157; (9) 661 3, 100-05,206; (10) 320 99; (11) 318 1839,166; (12) 516 5,1816,256f; (13) 497 11,